

Т.А. Алексєєнко, Т.А. Равлюк

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

На сучасному етапі розвитку суспільства висуваються якісно нові завдання в галузі освіти. В умовах трансформування економічних підвалин держави, цінностей його громадян виникає необхідність підготовки кваліфікованих працівників, здатних приймати нестандартні рішення, творчо перетворювати навколишню дійсність, постійно самовдосконалюватися. Відповідно до Державної національної програми "Освіта: Україна XXI століття" одним із стратегічних завдань реформування освіти в нашій державі визначено формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного і морального здоров'я, забезпечення пріоритетності розвитку людини"; а також зазначена необхідність підготовки нового покоління педагогічних кадрів, розвиток їхніх природних здібностей і можливостей, підвищення професійного й культурного рівня [1, 3]. Національна доктрина розвитку освіти в Україні висуває завдання забезпечення державою підготовки "кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій" [2, 2].

З огляду на викладене, метою даної статті є розкриття сутності проблеми розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів у навчальному процесі.

Питання підготовки педагогічних кадрів, формування їхнього творчого потенціалу, розвитку творчих здібностей, якостей, умінь, стилю мислення та діяльності висвітлюються в багатьох фундаментальних

дослідженнях. Зокрема, можна відзначити внесок науковців у дослідження окремих аспектів творчості: загальних проблем творчості (С.Л.Рубінштейн, Л.С.Виготський, Б.М.Кедров, А.В.Брушлінський, Я.А.Пономарьов, О.К.Тихомиров); загальних і спеціальних здібностей (Б.М. Теплов, Н.С.Лейтес, В.А. Крутецький, К.В.Тарасова); психологічних аспектів творчості (Б.М.Теплов, В.Д.Небиліцин, В.М. Русалов); формування творчої особистості, її потенційних можливостей, здібностей, якостей, властивостей, характерних рис (Б.Г.Ананьєв, Д.Б.Богоявленська, М.О. Лазарєв, В.О.Моляко, М.М. Поташник, Н.Ю. Посталюк); дослідження ефективних шляхів і методів професійного становлення вчителя (О.А. Абдулліна, Ю.К. Бабанський, Є.П.Голобородько, І.А. Зязюн, В.І. Загвязинський, В.А. Кан-Калік, Н.В.Кічук, Н.В.Кузьміна, І.П.Підласий, Р.П. Скульський, С.О. Сисоєва, В.О. Сластьонін); формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності (І.М. Богданова, О.В. Волошенко, Л.П. Кадченко, Л.А. Михайлова); особистісного саморозвитку (К.А.Абульханова-Славська, Л.І. Анциферова, Л.С. Виготський, М.В. Кларін, А.Маслоу, С.Л. Рубінштейн); вивчення творчих можливостей учнів та оцінка рівня їх сформованості (С.О. Сисоєва); розвитку творчого потенціалу особистості (Б.Г. Ананьєв, В.І. Андрєєв, І.А.Зязюн, О.І. Клепиков, І.Т.Кучерявий) тощо.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив узагальнити

наявні підходи до визначення сутності проблеми розвитку потенціалу майбутніх педагогів у навчальному процесі.

Поняття „потенціал” (від лат. *potentia* - сила) тлумачиться як узагальнена здатність, можливість, сила; джерела, засоби, що можуть використовуватися для досягнення певної мети; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній галузі [9, 5]. Таке розуміння потенціалу означає, що це багатовимірне поняття. Зокрема, М.С.Каган виділяє п'ять видів потенціалу, властивих особистості: гносеологічний – визначається обсягом і якістю інформації: знаннями особистості про зовнішній світ, природу та суспільство; аксіологічний – системою ціннісних орієнтацій; комунікативний – спілкуванням особистості; художній – художніми потребами особистості і тим, яким чином вони задовольняються; творчий – визначається вміннями і навичками, здібностями до дії [6].

Виокремлення творчого потенціалу зазначає його особливості, які слід шукати у площині характеристик творчості.

На думку вчених, творчий потенціал виражає собою передумову, можливість прояву творчих властивостей та характеристик особистості; містить у собі мислення, волю, пам'ять, фантазію тощо.

Проблема сутності творчого потенціалу особистості цікавила ще філософів стародавньої Греції. Зокрема, Платон ввів поняття „саморух”, яке щільно пов'язане з поняттям „саморегуляція”, властивим ознакам творчої діяльності.

На думку А.Г.Спіркіна, творчість – це продукт мислення і практичної діяльності, результатом якої є створення оригінальних, неповторних

цінностей, встановлення нових фактів, властивостей, закономірностей, а також методів дослідження і перетворення матеріального світу або духовної культури [13, 322].

Болгарський філософ Г.Гиргинов розкриває розуміння творчості у широкому сенсі як діяльність, у процесі котрої формуються речі та явища, які в об'єктивній реальності не існують; розвиваються і вдосконалюються уже створені людиною матеріальні та духовні цінності; відпрацьовуються методи, форми, засоби суб'єктивного перетворення наявного. Творчість у вузькому розумінні поняття, на думку автора, пов'язується з поняттями „відкриття”, „винахід” [4, 65].

За визначенням С.Гончаренка „Творчість – це продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення” [5, 326].

Відомий психолог Л.С.Виготський характеризує творчість як таку діяльність людини, яка створює щось нове ... Саме творча діяльність робить людину істотою, яка видозмінює все, що вже існує,” [3, 26] і в такий спосіб змінює себе.

Я.А.Пономарьов пов'язує поняття „творчість” з поняттям „розвиток” і вважає, що загальний критерій творчості виступає як критерій розвитку [10, 73].

Філософ А.Н.Лук формулює такі риси творчої особистості: готовність ризикувати; імпульсивність; незалежність міркувань; почуття гумору і схильність до жартів; багата уява, без якої неможливе утворення оригінальної ідеї; наполегливість у завершенні будь-якої справи до кінця; сміливість уяви й думки (сміливість у постановці проблеми, у загостренні протиріч, відмова від загальноприйнятих шляхів і засобів

вирішення проблеми) [8, 88].

Дослідження науковців зосередились на пошуку складових компонентів творчого потенціалу.

Видатний американський психолог А. Маслоу обґрунтував поняття „самоактуалізація”, визначаючи його як „повне використання талантів, здібностей, можливостей” [15, 150]. К. Роджерс зазначив, що у людини є здібність і тенденція потенційно рухатися вперед до зрілості. У відповідному (комфортному) психологічному кліматі ця тенденція вивільняється і стає не потенційною, а актуальною.

В. В. Рибалко окреслив сферу творчого потенціалу особистості наступними характеристиками: задатками, нахилами, що виявляються в підвищенні чутливості; інтересами, їх спрямованістю, частотою й систематичністю виявів домінування пізнавальних інтересів; допитливістю, потягом до створення нового, нахилами до пошуку та розв’язання проблем; швидкістю у засвоєнні нової інформації; виявами загального інтелекту, швидким оцінюванням та вибором шляху розв’язання, адекватністю дій; емоційністю; наполегливістю, цілеспрямованістю, переконаністю, працелюбністю, систематичністю в роботі, прийняттям сміливих рішень; творчістю – вмінням комбінувати, шукати аналоги, реконструювати; інтуїцією – здатністю до оцінок, прогнозів; оволодінням технікою праці, майстерністю; здатністю виробляти особистісні стратегії і тактики під час розв’язання нових проблем, завдань, пошуку шляхів виходу із складних, нестандартних ситуацій [11]. Виокремлення названих характеристик є продуктивним з огляду на розкриття сутності проблеми розвитку творчого

потенціалу.

Я. О. Пономарьов вирізняє такі властивості особистості з високим рівнем творчого потенціалу: надзвичайна напруженість уваги, вразливість, цілісність сприйняття, інтуїція, фантазія, вигадка, дар передбачення, великий обсяг знань. Автор визначив такі характерологічні особливості творчої особистості, як: відхилення від шаблону, оригінальність, ініціативність, наполегливість, висока самоорганізованість, працездатність. Особливості мотивації творчої особистості, на думку Я. О. Пономарьова, полягають у тому, що вона знаходить задоволення не стільки у досягненні мети творчості, скільки у самому процесі творчості [10]. Викладене окреслює шляхи розвитку творчого потенціалу студентів у процесі їхньої навчальної діяльності.

Творчу особистість визначають як особистість, межі творчості якої охоплюють дії від нестандартного розв’язання простого завдання до нової реалізації унікальних можливостей у певній галузі; прогресивний елемент, який створює щось нове [16, 3].

Узагальнюючи наведене вище, доходимо висновку, що творчість – це складний процес глибокого внутрішньоособистісного хвилювання, що пов’язане з бажанням вирішити проблему і усвідомленням відсутності у власному досвіді готових засобів для цього; це концентрація волі, почуттів, розуму; це дуже напружена праця. У продуктах творчої діяльності виражається особистість людини, яка творить. У створеному залишається частина її розуму, почуттів, проявляються власні риси характеру. Саме особистість носія творчості є

головною проблемою при дослідженні творчості. Тільки творча особистість педагога зможе розвивати творчий потенціал студентів. Я.А. Коменський зазначив: „Ніхто не може зробити людей мудрими, крім мудрого, ніхто красномовними, крім красномовних, ніхто моральними чи благочестивими, крім морального та благочестивого” [7].

Важливу роль педагога в розвитку здібностей та інтересів вихованців відзначав В.О.Сухомлинський. Він наголошував, що робота педагога – це творчість, а не буденна передача знань. Прагнення до творчості може запалити лише той педагог, який працює творчо. В.О.Сухомлинський підкреслював, що справжній педагог не може жити без творчості, повторюючи одне й те саме протягом усього життя. Він закликав завжди згадувати головне правило педагогічної діяльності: „Обдаровані і талановиті усі без винятку діти” [14].

На думку В.О.Сухомлинського, для того, щоб виявити творчий потенціал вихованця, педагог повинен мати такі якості, як: спрямованість на формування творчої особистості вихованця; педагогічний такт; здатність до емпатії (співчуття, співпереживання, вміння поставити себе на місце іншого);

вміння розвивати уяву; артистизм (здатність до миттєвого перетворення в нові образи); вміння ставити цікаві запитання, вміння створювати проблемні ситуації, вміння збуджувати питання; почуття гумору.

Визначальною характеристикою педагога є його професійний потенціал. Не відокремлені від інших якостей творчість, підготовка, адаптація до конкретних умов і т.д., а саме потенціал як спроможність педагога професійно бачити, розуміти, ставити і вирішувати навчально-виховні проблеми є тут стрижневою

характеристикою. На думку І.Підласого та С.Трипольської, професійний потенціал педагога (ППП) – це система природних і набутих якостей, що визначають його професійну спроможність виконувати свої професійні обов’язки на належному рівні [9, 5]. Загальна структура поняття „професійний потенціал” досить складна і багатопланова. PPP включає схильність до педагогічної діяльності, ставлення педагога до професійної діяльності, професійну підготовку та індивідуальне розуміння сутності педагогічного процесу, рівень професіоналізму. Тому вужчі поняття, на думку авторів, такі, наприклад, як „професійна позиція”, „творчість педагога”, „активність учителя” та інші належать до структури PPP як окремі складники.

З метою розвитку професійного потенціалу педагога та творчого потенціалу особистості як складової PPP сучасні вчені (В.І.Загвязинський, І.А.Зязюн, Н.В. Кічук, В.О.Моляко, В.В.Рибалко, С.О.Сисоєва та інші) висувають низку умов, які забезпечують його ефективність:

1. Створення умов для прояву творчості (ситуації спільного пошуку, стимулювання і заохочення ініціативи, самостійності у діяльності, оригінальних пропозицій, колективне обговорення, конкурси, олімпіади, доброзичливість при виправленні помилок);

2. Формування навичок використання реальних джерел педагогічної творчості (досягнення психолого-педагогічної науки, провідні закономірності і принципи виховання і навчання, передовий педагогічний досвід, впровадження особистої практики майбутньої професійної діяльності, розвиток критичного мислення у процесі аналізу роботи і

виправлення помилок);

3. Введення у навчальний процес евристичних програм, науково-дослідної роботи, рекомендацій);

4. Використання системи організації творчої діяльності, в тому числі і колективної, в позааудиторній роботі студентів, насамперед під час безперервної педагогічної практики.

Основними вимогами до організації навчального процесу, спрямованого на розвиток творчого потенціалу студентів, С.О. Сисоєва визначає: “ефективне використання навчального часу для підвищення рівня знань, умінь і навичок студента; розвиток творчого мислення студентів та оволодіння ними навичками дослідницької діяльності; одержання студентом нових ідей і результатів,

узагальнень (як об’єктивно нових, так і суб’єктивно нових); прояв індивідуальних досягнень у когнітивній сфері; створення власного досвіду професійної діяльності і апробація його на практиці” [12, 269].

Аналіз викладеного дозволив нам зробити висновок, що розвиток творчого потенціалу студентів залежить від кількох чинників, визначальними серед яких є: задатки, закладені генетично; професійний педагогічний потенціал викладачів, котрі творчо працюють із студентами та умов, в яких здійснюється навчально-виховний процес. Пріоритетність формування творчої особистості студента передбачає цілеспрямований процес управління розвитком їх творчого потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття). – К.: Райдуга, 1994. – 62с.

2. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // Освіта. – 24 квітня-1 травня. – 2002. – С.2-4.

3. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1991. – 90с.

4. Гиргинов Г. Наука и творчество. – М.: Прогресс, 1979. – 98с.

5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 373с.

6. Каган М.С. Мир общения: Проблемы межсубъективных отношений. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с.

7. Коменский Я.А. Избранное собрание педагогических произведений. –Т.2. – М: Педагогика, 1982. – 576с.

8. Лук А.Н. Учить мыслить. – М.: Знание, 1985.–98с.

9. Підласий І., Трипольська С. Формування професійного потенціалу

як мета підготовки вчителя // Рідна школа. - №1. – 1998. – С.3-8.

10. Пономарев Я.А. Психология творчества и педагогика . – М.: Педагогика, 1976. – 303с.

11. Рибалко В.В. Психология розвитку творчої особистості: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1996. – 236 с.

12. Сисоєва С.О. Технологізація освітньої діяльності в умовах неперервної професійної освіти. // Неперервна професійна освіта / За ред.І.А. Зязюна. – К.: АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти, 2000. – 273с.

13. Спиркин А.Г. О творческой силе человеческого разума. Послесловие // Гиргинова Г. Наука и творчество . – М.: Прогресс, 1979 . – 588с.

14. Сухомлинський В. Наша «скрипка» // Радянська освіта . – 1966. – 21 травня.

15. Maslow, A. 1971. The father reaches of human nature. New York:

Viking.

16. Энгельмейер П.К.
Творческая личность и среда

технических изобретений.- М.:
Образование, 1911. – 328с.

Подано до редакції 22.01.07

РЕЗЮМЕ

В статье раскрыты понятия потенциал педагога». Выделены «творчество», «творческая личность», факторы, определяющие «потенциал», «творческий эффективность развития творческого потенциал», «профессиональный потенциала студентов.

SUMMARY

The article presents the concepts «creation», «creative personality», «potential», «creative potential», «professional potential of teacher; points out some factors determining efficiency of development of students' creative potential.